

Stroman, scheidsrechter of smaak- verbreider?

Mogen literaire critici met schrijvers lunchen? Moeten ze alles recenseren? En hoe zit het met jurydeelname? Deze en andere vragen kwamen op 9 april aan bod tijdens het door de Stichting Literaire Activiteiten Amsterdam in De Balie georganiseerde debat 'Toets der Kritiek'.

Bij literaire kritiek hoort altijd enig somber gemompel op de achtergrond als stemmige ruis. De kritiek zou bijvoorbeeld dood zijn, zo stelde schrijver en criticus Martin Amis in zijn bundel **The war against cliché** (2001), en met enige regelmaat wordt geklaagd over het oprukkende monster van de commercie. Wie een oordeel geeft over literatuur kan bovendien altijd rekenen op evenveel mede- als tegenstanders. Zijn klachten over de kritiek momenteel meer op hun plaats dan anders, nu het lezerspubliek afneemt? De Stichting Literaire Activiteiten Amsterdam (SLAA) organiseerde op 9 april in het Amsterdamse cultuurplatform De Balie het debat 'Toets der Kritiek' om de kwaliteit en de invloed van de literaire kritiek te peilen. De critici Tom van Deel (**Trouw**), Maarten Doorman (**NRC Handelsblad** en buitengewoon hoogleraar literaire kritiek aan de VU), Elsbeth Etty (**NRC Handelsblad**) en Hans Goedkoop (**NRC Handelsblad**) lieten onder leiding van Jos Joosten (**Standaard der Letteren**) zien hoe er over smaak wel degelijk te twisten valt. Carel Peeters (**Vrij Nederland**) moest op de avond verstek laten gaan, maar schreef wel een korte lezing.

Peeters wil de recensent een meer cultuurkritische rol laten spelen nu de oprukkende bètacultuur van kunstmatige intelligentie, gentechnologie en klonen ingrijpende veranderingen in onze samenleving inluidt. Literaire critici kunnen de rationele, gecijferde wereld van een menselijke kant benaderen, dankzij de geletterde fijngevoeligheid die ze zouden bezitten. Een boek als **De zelfzuchtige genen** van Richard Dawkins zou eveneens moeten worden bekeken op de romankwaliteiten die het boek bezit. De literaire canon zou dan ook niet langer alleen moeten bestaan uit literaire meesterwerken, maar bijvoorbeeld ook **De oorsprong van de soorten** van Darwin moeten bevatten.

Op televisie is voornamelijk nauwelijks ruimte voor de criticus als gezaghebbend cultuurdrager. Tom van Deel, al meer dan dertig jaar criticus voor **Trouw**, werd voorafgaande aan het debat uitgenodigd voor het tv-programma **Kunst moet zwemmen** om met collega-criticus Thomas van den Bergh van **Elsevier** in debat te gaan over de

nieuwe roman van H.C. ten Berge, **Blauwbaards ontwaken**. Beide recensenten kwamen tot een tegengestelde conclusie over het boek en het programma wilde weten hoe dat mogelijk was. Het debat leverde weinig op en Van Deel was vooral verbaasd over de onwetendheid bij de presentatrice. Ze vroeg hem bijvoorbeeld of hij Ten Berge persoonlijk kende, alsof het antwoord 'ja' de definitieve verklaring zou vormen voor zijn positieve oordeel.

Toen Van Deel jaren geleden merkte dat zijn studenten aan de Universiteit van Amsterdam even weinig begrepen van de literaire kritiek besloot hij er een college aan te wijden. Studenten krijgen een ongezond wantrouwen jegens de literaire wereld aangereikt, bijvoorbeeld door toedoen van de institutionele kritiek van de socioloog Pierre Bourdieu, die het literaire bedrijf afspiegelt als een groot complot. Critici zouden niet zelf hun oordeel vellen, maar worden geleid door het oordeel van vakgenoten. Met name de regionale pers zou gezaghebbende kritieken klakkeloos overnemen. En uitgeverijen zouden de critici regisseren door te proberen ze gunstig te stemmen. Zo werd bij het verschijnen van de nieuwe roman van A.F.Th. voor critici een lunch met de schrijver georganiseerd in het Amstel Hotel. Uiteindelijk zouden er bij de lunch maar twee recensenten aanwezig zijn geweest die het boek ook bespraken, maar de schijn van een onderonsje was gewekt.

Elitaire scherprechter In het universitaire onderwijs wordt de criticus vaker naar voren geschoven als een elitaire scherprechter. Onzin, beweert Maarten Doorman, de criticus is gewoon een lezer net als elk ander. Tweeënhalf jaar geleden bezocht hij in New York een Poetry Slam, waarbij het publiek de optredende dichters mag beoordelen. Doorman werd uitgekozen als een van de vijf juryleden en mocht op de eerste rij met zijn rug naar de zaal zijn bordjes omhoogsteken. Na zes dichters ontdekte hij dat het gejoel in de zaal niet alleen de dichters, maar ook zijn cijfers betrof. Waar de andere juryleden cijfers gaven van 8,2 tot 10, gebruikte hij vrijwel de hele schaal van 1,4 tot 9,9. Op dezelfde manier is de criticus een eerste lezer, zonder zicht op zijn lezerspubliek. Een criticus moet ook geen toeschouwer willen zijn die de regie in handen probeert te nemen en het podium op wil. Het beeld van een criticus als verheven instantie, dient slechts om hem vervolgens van zijn voetstuk te kunnen stoten. De criticus fungeert op die manier als stroman, want hij of zij heeft zelf nooit de pretentie van een laatste oordeel. Critici zijn volgens Doorman geen scheidsrechters, maar eerste lezers die de aftrap geven. Wel vindt hij het tragisch dat er vervolgens niet verder wordt gespeeld.

Een criticus moet in zijn oordeel onafhankelijk zijn, daarover waren alle sprekers het wel eens. Alleen vonden de meesten het een vanzelfsprekende eis, terwijl het volgens Elsbeth Etty een bedreigde journalistieke verworvenheid is. De literaire kritiek zou volgens haar marginaal geworden zijn door de commercialisering. Boeken die in de kritiek worden afgekraakt kunnen toch bestsellers worden of winnaars van grote publieksprijzen. Het publiek lijkt zich nog maar weinig aan te trekken van recensies. Als remedie moet de criticus vasthouden aan zijn onafhanke-

lijkheid door bijvoorbeeld geen concessies te doen aan uitgeverijen. Een uitgeverij die dreigt met een advertentieboycot op het moment dat een interview met een auteur niet in de gewenste week verschijnt, moet worden genegeerd. Etty wil ook geen recensies schrijven van boeken van bevriende auteurs, iets waar Tom van Deel inderdaad geen enkel bezwaar tegen heeft. Volgens hem moet elke recensie steeds opnieuw zichzelf legitimeren en is het onvermijdelijk dat je in het circuit mensen kent. Etty mijdt juist cafés waar schrijvers komen en houdt zo veel mogelijk distantie. Ze streeft naar 'een zo groot mogelijke objectiviteit en dat in een subjectief genre als de kritiek'. Ze verzet zich dan ook tegen wat ze de 'vercolumnisering van de kritiek' noemt: een tendens waarbij kritieken steeds vluchtiger als persoonlijke leesverslagen worden geschreven.

Politieke taak De **core business** van de recensent is het schrijven van zo goed mogelijke kritieken, en daar zou het volgens Hans Goedkoop bij moeten blijven. En daarom zou hij ook niet in jury's moeten gaan zitten, zoals Etty wel doet. **Volkskrant**-criticus Arjan Peters moest ooit een prijs uitreiken voor een boek van Harry Mulisch dat hij nota bene zelf gekraakt had. Voor Goedkoop is het al ontzettend moeilijk om het met zichzelf eens te zijn, hij 'wil geen prijs uitreiken aan een boek dat hij het niet waard vindt'. Volgens Etty zijn jury's aangesteld om de beste boeken aan te wijzen en niet om ze te kraken, wat het heel anders zou maken dan recenseren. Maar Goedkoop vindt dat de criticus slechts zijn eigen beste boek zoekt en er niet over moet gaan onderhandelen. Dit maakte een felle reactie los bij Tom van Deel, die deze houding laf noemde. Volgens hem heeft een literair criticus een politieke taak, namelijk zijn smaak te verbreiden. In een jury zou een criticus zijn smaak kunnen verdedigen. Goedkoop verzaakt volgens Van Deel die plicht. Sommige juryleden gaan daarbij echter wel erg politiek te werk. Elsbeth Etty vertelde dat Ruud Lubbers ooit samen met haar in de Librisjury zat en rond belde om boeken tegen elkaar weg te bieden. Op die manier zou het derde boek op de lijst de prijs winnen. Daar wilde ze niet aan meedoen en wanneer een boek zou winnen dat ze zelf gekraakt zou hebben, dan zou ze altijd alsnog uit de jury kunnen stappen.

Hiermee was Goedkoop niet overtuigd, want recenseren gaat voor hem over iets zeer persoonlijks, over een leeservaring. Goedkoop heeft bij **NRC Handelsblad** een positie verworven waarin hij alleen nog maar boeken hoeft te recenseren die hij mooi vindt om zulke ervaringen beter uit te kunnen werken. Dat levert mooie stukken op, zo vonden alle sprekers, maar in de literaire kritiek zouden ook werkpaarden nodig zijn. Als lezer wil je immers ook weten wat er in de boekhandel ligt, en de kritiek moet volgens Maarten Doorman nu eenmaal 'de boekhouding bijhouden'. Wanneer iedereen impressionistisch zou schrijven zoals Goedkoop, dan zou Etty er bovendien een krant bij nemen voor de meer feitelijke informatie.

Aan de nieuwsdruk die Jos Joosten signaleerde naar aanleiding van het verschijnen van **De Movo-tapes** van A.F.Th. valt dan ook moeilijk te ontkomen. Dat alle kranten binnen een week hetzelfde boek bespreken om de lezer niet teleur te stellen is volgens Joosten niet goed voor de stukken. Een boek zou meer moeten bezinken alvorens de recensent tot een eindoordeel kan komen. Maar wanneer de tijdsdruk werkelijk te hoog is, kun je volgens Tom van Deel ook best een deel van een roman bespreken. Als kritiek op het boekredactiebeleid recenseerde hij eens een half boek.

Al voegde Van Deel er meteen aan toe dat hij het ook prettig vindt om als criticus als eerste een boek besproken te hebben.

Hans Goedkoop vindt wel dat er door die besprekingsnelheid veel te veel besproken wordt, er zouden volgens hem eerder 60 dan 160 Nederlandstalige romans per jaar gerecenseerd moeten worden. De anderen vinden 160 nog te weinig, al mag volgens Doorman de dunnere bijlage in de zomerse komkommertijd langer duren om mindere boeken niet onevenredig veel aandacht te geven. Thomas Rosenboom kreeg in verhouding minder aandacht dan terecht was vanwege de vele boeken die verschenen in de periode rond de boekenweek. Voor Goedkoop is het zo nog te veel lopendebandwerk, met een komen en gaan van boeken. Maar 'zo is het leven, Hans' was de reactie en daarmee was de overheersende conclusie dat te veel somberheid over de literaire kritiek misplaatst is. Met de kritiek loopt het zo'n vaart niet, want ontstemde geluiden geven aan dat er onmiskenbaar leven in zit.

Wieke Bonnier is cultuurwetenschapper en studeert Literatuurwetenschap.

Victor van Vriesland,
tekenaar onbekend